

DOI

UDK 28-74

Stručni članak

Primljeno 25. 09. 2022.

Prof. dr. sc. Šukrija Ramić

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
sukriramic@hotmail.com

HANEFIJSKI PRISTUP JASNIM (*VĀḌIḤ*) RIJEČIMA ZAKONODAVNOG TEKSTA (*ZĀHIR* I *NAṢṢ*)

Sažetak

*Ovaj rad razmatra teorijska shvaćanja učenjaka Hanefijske pravne škole o pitanju jasnog značenja zakonodavnog teksta (*vāḍiḥ*) i njegovu kategorizaciju kod hanefija. Od četiri kategorije: *zāhir*, *naṣṣ*, *mufesser* i *muḥkem*, u ovom radu obrađene su prve dvije. U radu se kroz primjere predstavlja upotreba tih kategorija u idžtihādu hanefijskih učenjaka i prikazuju rezultati njihovog razumijevanja tog pitanja. Na početku rada ukratko se pojašnjava disciplina jezikoslovlja u *uṣūlu-l-fikhu*, a zatim je predstavljeno jezičko i terminološko određenje koncepta *zāhir-a* i *naṣṣ-a* u Hanefijskoj pravnoj školi. Kroz primjere pojašnjena je upotreba *zāhir-a* i *naṣṣ-a*, te shvaćanje i razumijevanje njihove indikacije u Hanefijskoj pravnoj školi. Na kraju je pojašnjena vrijednost indikacije *zāhir-a* i *naṣṣ-a* i njihova pravna snaga u idžtihādu.*

Ključne riječi: hanefijski pravnici, zakonodavni tekst, jasno značenje (*vāḍiḥ*), vidljivo, očigledno značenje (*zāhir*), eksplicitno značenje (*naṣṣ*), pravno rezoniranje (*idžtihād*)

Uvod

Kada *mudžtehid* pristupi mjerodavnom zakonodavnom tekstu u osnovnim izvorima Šerijata, mora ga temeljito analizirati u svom nastojanju da ga razumije kako bi u njemu prepoznao namjeru Zakonodavca i na osnovu te spoznaje donosio i tumačio zakonodavna pravna rješenja u Šerijatu. U svrhu što kvalitetnije analize i spoznaje namjere Zakonodavca metodolozi *uṣūli-fikha* su,

u okviru discipline o jezikoslovlju, proučavali metode i načine kojima riječi zakonodavnog teksta nagovještavaju svoja značenja. Ta istraživanja su im omogućila da razviju naučna jezikoslovna pravila koja su prihvaćena u naučnim krugovima metodologa islamskog prava, a koja olakšavaju proces pravnog rezoniranja i pravnog zaključivanja (*idžtihād*) te čuvaju *mudžtehida* od proizvoljnosti i subjektivnosti.

Svaki zakonodavni tekst, bilo da se radi o *ajetu* ili *hadisu*, s kojim se *mudžtehid* suoči, za njega može biti jasan, nejasan i višeznačan. Ukoliko je tekst jasan tako da se kod *mudžtehida* ne javlja bilo kakva sumnja u pogledu njegova značenja i razumijevanja, za takav tekst metodolozi islamskog prava kazali su da je jasan (*vāḍih*). Ako se pojavljuje bilo kakva sumnja u značenju teksta, ili tekst nosi više značenja, metodolozi su ga nazvali nejasnim (*mubhem*).

Šerijatskopravni propisi izvedeni iz mjerodavnih zakonodavnih tekstova, koji pružaju jasno (*vāḍih*) značenje¹, predstavljaju temelje na kojima se uspostavljaju šerijatski propisi koje je, prema tumačenju šerijatskih pravnika, vjerniku dužnost izvršavati, sve dok drugi pouzdani dokazi ne dokažu nešto suprotno.

S druge strane, nejasne riječi su one čija su značenja nepotpuna, dvosmislena i zahtijevaju dodatno objašnjenje i pojašnjenje da bi se mogle razumjeti. Takva vrsta riječi ne može sama po sebi predstavljati temelje na kojima se uspostavljaju šerijatskopravni propisi, nego one zahtijevaju daljnja istraživanja i traganje za objašnjenjima iz drugih pouzdanih izvora.

Važno je naglasiti da ono što bi *mudžtehid* mogao razumjeti iz riječi jasnog značenja (*vāḍih*) nije uvijek na istom nivou jasnoće zbog činjenice: a) da značenje jasnih riječi podliježe specifikaciji i ograničenju značenja (*taḥsīs*), b) da podliježu tumačenju koje nije u skladu s očiglednim, vidljivim značenjem (*te'vīl*), c) da podliježu derogaciji (*neṣh*), d) da se razlog objave zakonodavnog teksta može razlikovati od propisa izvedenog iz teksta, što izravno utječe na jasnoću značenja dotičnog teksta.

¹ Vidjet ćemo da neke od ovih riječi (kategorija), uprkos činjenici da se smatraju jasnim, mogu biti podložne i otvorene za drugačija tumačenja, ako je takav postupak potkrijepljen pouzdanim dokazom.

Na osnovu stepena tekstualne jasnoće, učenjaci Hanefijske pravne škole podijelili su jasno značenje (*vāḍih*) na četiri kategorije: *zāhir*, *naṣṣ*, *mufesser* i *muḥkem*.

Ova kategorizacija jasnih značenja riječi ima za cilj identificirati mogućnost njihovog tumačenja na način koji nije u skladu s njihovim očiglednim vidljivim značenjem (*te'vīl*) i utvrditi da li su, ili nisu, podložna derogaciji (*nesh*). Nadalje, ta kategorizacija daje smjernice *mudžtehidu* za rješavanje mogućih konflikata između različitih kategorija riječi.

U nastavku slijedi analiza dvije kategorije: *zāhir* i *naṣṣ*, analiza nivoa njihove jasnoće i utjecaj njihove indikacije na deriviranje pravnih propisa (*istinbātu-l-aḥkām*) iz mjerodavnih zakonodavnih tekstova.

Korištena metodologija i prethodna istraživanja

Prilikom izrade ovoga rada korištena je deskriptivna metoda u kombinaciji s komparativnom i metodom analize.

O temi jezikoslovlja u metodologiji islamskog prava na ovim našim prostorima pisao je rahmetli Mehmed Handžić prije osamdeset godina, u tekstu pod naslovom: *O razumijevanju i tumačenju (interpretaciji) vjerskih izvora*.²

Jezičko i terminološko značenje (zāhir-a) vidljivog značenja zakonodavnog teksta u Hanefijskoj pravnoj školi

Jezička definicija zāhir-a

Zāhir znači: vidljiv, očit, očevidan, jasan, vanjski, spoljašnji, *fiṣ-zāhir* očito, očevidno³.

Terminološka definicija zāhir-a

Učenjaci Hanefijske pravne škole ponudili su nekoliko definicija za *zāhir*.

Debbūsī je definirao *zāhir* na sljedeći način: “Ono što slušatelju postane jasno iz onoga što je čuo” (*Mā zahara lis-sāmi 'i bi nefsis-sem 'i*).⁴

² Handžić, 5/570-602.

³ Muftić, str. 912.

Bezdevī se u svojoj definiciji fokusira na tekstualnu formulaciju (*bi šīgatihi*). On kaže: “To je naziv za svaki govor čiji je cilj slušaocu postao jasan iz tekstualne formulacije” (*Ism^{un} li kullī kelāmⁱⁿ zahara-l-murādu bihi lis-sāmi ‘i bi šīgatihi*).⁵

Seraḥsī isključuje iz svoje definicije upotrebu “razuma” i analizu, definiravši *zāhir* kao: “(Značenje) čija se namjera razumije samim slušanjem, bez razmišljanja. Ono brzo pada na um i pamet jer pokazuje temu koja se smjera” (*Mā ju ‘rafu el-murādu minhu bi nefsis-samā ‘i min gajri te ‘emmulⁱⁿ. Ve huve-l-leḍī jesbiqū ila-l-‘uqūli ve-l-avhām⁶ li zuhūrihi mevḍū^{an} fī mā huve-l-murād*).⁷

Prema Nesefiju, *zāhir* je naziv za govor čija je namjera slušaocu postala jasna iz same formulacije teksta⁸” (*Huve ism^{un} li kelāmⁱⁿ zahere-l-murādu bihi lis-sāmi ‘i bi šīgatihi*).⁹

Ibnu-l-Humām je kazao da *zāhir* iskazuje svoje jezičko značenje samo po sebi (bez vanjskih utjecaja) (*Mā zahara ma ‘nāhu el-vaḍ ‘ī bi-mujerredihī*).¹⁰

Ove definicije su međusobno slične i na prvi pogled čini se da hanefijski učenjaci imaju isto mišljenje o *zāhiru*. Međutim, kada se analiziraju njihova razmatranja o *zāhir-u* i *naṣṣ-u*, postaje jasno da oni ipak nemaju jedinstven pristup *zāhir-u*.

Na osnovu navedenih definicija i hanefijskog principa da je *zāhir* podložan i otvoren za specifikaciju i ograničavanje značenja (*taḥṣīṣ*) tumačenju koje nije u skladu s očiglednim vidljivim

⁴ Debbūsī, *El-Esrār fī-l-uṣūli ve-l-furū ‘i fī taqvīmi edilletiṣ-šer ‘i*, I:260.

⁵ Buḥārī, *Keṣfu-l-esrār*, I:46.

⁶ Zanimljivo je da se riječ *evhām* ovdje koristi kao sinonim za ‘*uqūl*, dok riječ *evhām* znači “ideju”, a ne “um”. Vjerovatno je autor napisao *efhām*, ali je prepisivač ili daktilograf napravio grešku. (Pogledaj značenje riječi *evhām*: *El-Mu‘džem el-vesīṭ*, II:1060.)

⁷ Buḥārī, *Keṣfu-l-esrār*, I:46.

⁸ To znači da nema potrebe za analizom i preispitivanjem da bi se razumjelo njegovo značenje, te da tekstu nisu potrebni dodani tekstualni ili vanjski kontekstualni dokazi (*qarīne*). Međutim, slušalac mora biti onaj koji tečno govori i razumije jezik (*min ehlil-lisān*). (Vidi: Mejhevī, *Šerḥu Nūri-l-envār ‘ale-l-Menār*, I:205-206.)

⁹ Nesefī, *Keṣfu-l-esrār*, I:205.

¹⁰ Ibn Emīri-l-Ḥādždž, *Et-Taqrīru ve-taḥbīru*, I:146; Bādšāh, *Tejsīrut-Taḥrīr*, I:136.

značenjem (*te'vīl*)¹¹ i derogaciji¹² (*nesh*) može se formulirati sljedeća definicija *zāhir*-a: “To je izraz koji jasno izlaže svoje značenje bez potrebe za bilo kakvim unutrašnjim (tekstualnim) ili vanjskim dokazima (*qarīne*), s mogućnošću tumačenja koje nije u skladu s očiglednim vidljivim značenjem (*te'vīl*) i derogacijom (*nesh*).” Prema tome, *zāhir* ima jasno značenje, a ipak je podložan i otvoren za mogućnost alternativnog tumačenja. To je uglavnom zbog činjenice da njegovo vidljivo i očigledno značenje nije u skladu s kontekstom i ne predstavlja glavnu temu teksta.

Primjeri za jasno, vidljivo značenje (*zāhir*)

a) U Časnom Kur'ānu stoji: “Oni koji jedu kamatu, neće ustati, osim kao što ustaje onaj koga udari šejtan svojim dodirrom. To zato što oni kažu: ‘Zaista je trgovina kao kamata’ - a dozvoljava Allah trgovinu, a zabranjuje kamatu.”¹³ Vidljivo, očigledno (*zāhir*) značenje ovog ajeta ukazuje na to da je kamata zabranjena. To se može zaključiti na osnovu činjenice da je to značenje jasno, ali ono ne predstavlja osnovnu temu ajeta. Naime, povod objave ovog ajeta je negiranje tvrdnje nekih ljudi koji su govorili da je trgovina isto što i kamata. Iako ovaj ajet nije objavljen da bi dao pravni propis (*ḥukm*) za to dvoje, nego da bi poricao sličnost, očigledno (*zāhir*) značenje riječi: “... a dozvoljava Allah trgovinu, a zabranjuje kamatu”, jasno ukazuje da je trgovina dozvoljena, a kamata zabranjena. Ovo značenje može se zaključiti iz samog teksta, bez razmišljanja i korištenja bilo kojeg drugog teksta ili indikacije (*qarīne*). To je *zāhir* jer je značenje vidljivo, očigledno, a u isto vrijeme nije glavna svrha ajeta.

b) Časni Kur'ān kaže: “A ako se bojite da nećete biti pravedni prema siročadi, tad ženite šta je dobro za vas od žena: dvije, i tri i četiri. Pa ako se plašite da nećete biti pravedni, onda

¹¹ To znači da: a) njegovo doslovno značenje može biti napušteno u korist metaforičkog značenja koje je, čini se, bliže namjeri Zakonodavca, b) kada *zāhir* daje opće značenje, može se navesti, c) kada je *zāhir* apsolutan (*muṭlaq*), može se ograničiti.

¹² Prema islamskom vjerovanju, derogacija je bila moguća samo u vrijeme dok je trajala objava.

¹³ El-Bekare, 275.

jednom ili onim šta posjeduju desnice vaše. To je najpodesnije, da ne biste zastranili.”¹⁴

Vidljivo, očigledno značenje ovog ajeta odnosi se na legitimizaciju braka sa ženom: “...tad ženite šta je dobro za vas od žena”. To značenje je (*zāhir*) pošto je očigledno, njegovo razumijevanje ne ovisi o drugim tekstualnim ili kontekstualnim indikacijama, a ajet nije objavljen u svrhu naznačenog vidljivog značenja, već kako bi se objasnila zabrana ženidbe muškoj osobi sa više od četiri žene, i zabrana ženidbe više od jedne ako se muškarac boji da neće moći pravedno postupati (s njima).¹⁵

c) Časni Kur’ān kaže: “O Vjerovjesniče! Kad budete razvodili žene, tad ih razvodite u *‘iddetu* njihovom, i računajte *‘iddet*.”¹⁶

Prema hadisu, ovaj ajet je objavljen kako bi se objasnio period tokom kojeg se supruge mogu valjano razvesti.¹⁷

Ovaj ajet, međutim, nosi u sebi još jedno očigledno uputstvo muslimanima: da kod razvoda ne koriste više od jednog *talaqa*. Taj pravni propis (*ḥukm*) izveden je iz vidljivog (*zāhir*) značenja, koje nije glavna svrha ajeta. Stoga je ta indikacija *zāhir*.

Pravna snaga očiglednog, vidljivog značenja (*zāhir*)

Poštivanje *zāhir*-značenja je stroga obaveza (*vādžib*) kod deriviranja pravnih propisa iz zakonodavnih tekstova i njihova obrazlaganja, jer je njegoa indikacija jasna i očigledna¹⁸. Ta

¹⁴ En-Nisā’, 3.

¹⁵ Vidi: Ṭaberī, *Džāmi’u-l-bejāni ‘an te’vīli āji-l-Kur’ān*, VII:532; Qurṭubī, *El-Džāmi’u li aḥkāmi-l-Kur’ān*, V:11.)

¹⁶ Et-Ṭalāq, LXV:1.

¹⁷ Vidi: Buḥārī, *El-Džāmi’u eš-ṣaḥīḥ*, VI:163 (68:1).

¹⁸ Dakle, verifikacija *ḥudūda* i *kefāreta* na osnovu *zāhira* je validna, jer je *zāhir* otvoren samo za mogućnost metafore (*medžāz*). Međutim, neki učenjaci tvrde da, uprkos činjenici da treba slijediti očigledno, vidljivo značenje, zakonski propis koji počiva na *zāhiru* nije definitivan (*qaṭ’ī*), jer *zāhir* je podložan *te’vīl-u* (*taḥšīš*, *taqjīd*, *mejāz*) i *neshū*. Prvi tvrde da su ove mogućnosti daleko i da se ne oslanjaju na valjane dokaze (*el-edille eš-šer’ijje*). Shodno tome, oni ne smatraju takve propise valjanim. (Vidi: Taftāzānī, *Šerḥut-telviḥ ‘alā et-tevdīḥ*, I:126; Mejhevī, *Šerḥu Nūri-l-envār ‘alā el-Menār*, I:206.)

obaveza ostaje važeća sve dok drugi pouzdan dokaz ne bude sugerirao drugačije značenje, imajući u vidu da temeljno pravilo kaže kako se vidljivo i očigledno značenje riječi ne smije odbaciti bez pouzdanog dokaza (*el-aşlu 'ademu şarfil-lafzi 'an zāhirihi illā bi delīl*)¹⁹. Tek u situaciji kada se pojavi validan dokaz koji sugerira drugačije značenje, drugačiju indikaciju, tek tada se može pribjeći *te'vīlu* (tumačenju koje nije u skladu sa očiglednim, vidljivim značenjem), jer se s tim validnim dokazom pojavila validna pretpostavka koja sugerira da je novo značenje u većoj harmoniji s namjerom Zakonodavca, te, shodno tome, dobija prednost.

Jezičko i terminološko određenje *naşş*-a u Hanefijskoj pravnoj školi

Jezička definicija *naşş*-a

En-naşş u arapskom jeziku, između ostalog, znači: tekst; mjesto u tekstu; riječ; izraz; jasna (nedvosmislena, jednoznačna) riječ.²⁰ *Naşş^{un} şer'ijj^{un}* je zakonodavni tekst iz Časnog Kur'āna ili hadisa.

Terminološka definicija *naşş*-a

Hanefijska pravna škola ponudila je nekoliko sličnih definicija za *naşş*.

Debbūsī je definirao *naşş* na sljedeći način: "To je dodatno pojašnjenje *zāhir*-a kada se s njim sučeli" (*Huvez-zā'idu 'alez-zāhiri bejān^{en} idā qūbile bihi*).²¹

Nesefti je dao sljedeću definiciju: "*Naşş* je ono što je jasnije od *zāhira* zbog značenja koje daje govor, a ne sama tekstualna

Po mišljenju autora, ovo neslaganje nema praktičnog efekta, jer se svi slažu oko obaveze implementacije spekulativnih indikacija (*zunūn*), a *zāhir* nikada nije bio ispod tog nivoa.

¹⁹ Ibnu Nudžejm, *El-Eşbāh ven-nezā'ir*, str. 145; Lubnānī, *Şerhu-l-Medželle*, str. 24.

²⁰ Muftić, str. 1497.

²¹ Debbūsī, *El-Esrār fi-l-uşūli ve-l-furū'i fi taqvīmi edilletiş-şer'i*, I:260.

formulacija” (*Emma en-naṣṣ fe mā izdāde vuḍūḥ^{an} ‘alez-zāhir li-ma ‘na fīt-tekellumi lā fī nafsīs-ṣīgha*).²²

Bezdevī naglašava značenje koje je dao govornik, kada kaže da je: “*Naṣṣ* ono što je jasnije od *zāhira* zbog značenja, a ne same forme izraza govornika” (*El-naṣṣ mā izdāde vuḍūḥ^{an} ‘alez-zāhir bi ma ‘nā mine-l-mutakellimi lā fī nafsīs-ṣīgha*).²³

Seraḥsī, kao i Bezdevī, daje svoju definiciju iz ugla značenja koje dolazi od govornika, kada kaže: “*Naṣṣ* je ono što postaje jasnije zbog indikacije (*qarīne*), koji je uz riječ, koja dolazi od govornika” (*Amma en-naṣṣ fe mā jezdādu vuḍūḥ^{an} bi qarīnetⁱⁿ taqterinu bil-lafzi mine-l-mutakellimi*).²⁴

Značenje *naṣṣ*-a je tema o kojoj govornik kazuje, dok značenje *zāhir*-a nije govornikova namjera. Taj je uvjet nadaleko poznat među učenjacima Hanefijske pravne škole²⁵, jer oni uvjetuju da *naṣṣ* bude izrečen i da njegova namjera bude značenje koje iskazuje njegova literarna, doslovna, vidljiva indikacija²⁶, a da *zāhir* nije izrečen u svrhu očitog, vidljivog značenja teksta. Naprimjer, kada neko kaže: “Ljudi su mi došli”, to je iskaz *naṣṣ* o njihovom dolasku. S druge strane, kaže se: “Vidio sam to i to kada su mi ljudi došli”, i to je *naṣṣ* o viđenju nečega, jer je to glavna tema govora, i to je *zāhir* o ljudima koji dolaze, jer to nije glavna svrha iskaza.

Prema hanefijskim učenjacima, koji uvjetuju da indikacija *naṣṣ*-a bude glavna tema teksta²⁷, odgovarajuća i sveobuhvatna definicija *naṣṣ*-a bila bi sljedeća: “To je izraz koji daje očigledno, vidljivo, eksplicitno značenje koje predstavlja osnovnu temu iskaza, ali ipak je otvoren za *te ‘vīl* (tumačenje koje nije u skladu s očiglednim značenjem)²⁸ i derogaciju (*nesh*)”²⁹.

²² Neseḥī, *Keṣfu-l-esrār*, I:206.

²³ Bezdevī, *Uṣūlu-l-Bezdevī*, I:46.

²⁴ Seraḥsī, *Uṣūlus-Seraḥsī*, I:164.

²⁵ Neseḥī, *Keṣfu-l-esrār*, I:206.

²⁶ Tj., da bude glavna svrha i glavna tema teksta.

²⁷ Raniji hanefijski učenjaci (*mutekaddimūn*) nisu postavili ovaj uvjet. (Vidi: Taftāzānī, *Šerḥut-Telvīhi ‘alet-Tevḍīh*, I: 124.)

²⁸ Mogućnost *te ‘vīla* u slučaju *naṣṣ*-a je manja u odnosu na *zāhir*, jer indikacija *naṣṣ*-a predstavlja glavnu temu teksta, što nije slučaj kada je *zāhir* u pitanju. Međutim, iz definicije *naṣṣ*-a možemo vidjeti da je otvoren za mogućnost *te ‘vīla*

Primjeri za eksplicitnu indikaciju (*naṣṣ*)

a) U Časnom Kur'ānu stoji: "...To zato što oni kažu: 'Zaista je trgovina kao kamata' - a dozvoljava Allah trgovinu, a zabranjuje kamatu".³⁰

Ovaj ajet je *naṣṣ* u svom poricanju sličnosti između trgovine i kamate sa stanovišta zakonitosti i zabrane³¹, jer upravo to je njegovo očigledno, vidljivo značenje, a i objavljen je u tu svrhu. Naime, objava tog ajeta došla je kao odgovor na tvrdnju nekih ljudi da su trgovina i kamata istovjetni. Oni su govorili: "Zaista je trgovina kao kamata" (*Inneme-l-bej'u mithlur-ribā*). Dakle, *naṣṣ* premašuje jasnoću koju ima *zāhir* (zakonitost trgovine i zabrana kamate izraženi u samom tekstu) značenjem koje je došlo izvan teksta, a to je u ovom slučaju povod objave (*sebebi-nuzūl*), pošto je ajet objavljen da bi se njime negirala istovjetnost između trgovine i kamate.³²

b) Uzvišeni Allah u Časnom Kur'ānu kaže: "Raspuštenice neka čekaju tri mjeseca pranja..."³³

Ovaj tekst je *naṣṣ* u odnosu na period (*'iddet*) tokom kojeg razvedenoj osobi³⁴ nije dozvoljeno da se ponovo uda. To je *naṣṣ* jer

i *nesħa*. Naprimjer, opće značenje ajeta: "Zabranjuje vam se lešina i **krv**..." (El-Mā'ide, 3) ograničeno je ajetom: „Reci: 'Ne nalazim (ništa) u onom šta mi se objavljuje zabranjenim za onog koji to jede, izuzev što je lešina, ili **krv prolivena**...'” (El-En'ām, 145), jer je u drugom ajetu krv opisana kao "**prolivena krv**". Štaviše, ova dva ajeta su ograničena predajom u kojoj Poslanik, s.a.v.s., kaže da su dvije strvine dozvoljene za konzumaciju: ribe i skakavci, kao i dvije vrste krvi: jetra i slezena. (Vidi: Tabrīzī, *Miškātu-l-meṣābīh*, II:410, br. 1567)

²⁹U šerijatskopravnoj terminologiji *naṣṣ* ima šire značenje i znači konačan tekst ili odredbu Kur'āna ili sunneta. Dakle, *naṣṣ* ima dva značenja: značenje koje je vis-à-vis za *zāhir*, *mufesser* i *muħkem*, i drugo koje znači svaki kur'ānski ajet i svaki Poslanikov, s.a.v.s., hadis. Može se kazati da je to *naṣṣ* iz Kur'āna i hadisa i to uključuje *zāhir*, *mufesser* i *muħkem*, a može se kazati da je ta pravna odluka ustanovljena na *naṣṣ*-u, a ne na analogiji (*qijās*).

³⁰ El-Bekare, 275.

³¹ Trgovina je dozvoljena (*ħalāl*), a kamata je zabranjena (*ħarām*). *ħalāl* i *ħarām* su antonimi jedan drugome i stoga nisu slični.

³² Ibn Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur'ān el-'azīm*, I:436-437.

³³ El-Bekare, 228.

očigledno značenje ajeta je namjera Zakonodavca i ono predstavlja njegovu osnovnu temu.³⁵

c) Uzvišeni Allah u Časnom Kur'ānu kaže: “Ako se bojite da prema ženama sirotama nećete biti pravedni, onda se ženite onim ženama koje su vam dopuštene, sa po dvije, sa po tri i sa po četiri³⁶. A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa jednom...”³⁷

Kao što je ranije spomenuto, ovaj ajet ima očigledno (*zāhir*) značenje koje se odnosi na legalizaciju braka sa ženama (*onda se ženite onim ženama koje su vam dopuštene*). To značenje je *zāhir*, jer nije glavna svrha ajeta. Uz to (*zāhir*) značenje, navedeni ajet pruža još dva jasna značenja, koja predstavljaju osnovnu temu ajeta, a to je: 1) ograničenje muškoj osobi da u braku može imati maksimalno četiri supruge, i 2) zabrana vjenčanja s više od jedne ako se muškarci boje da neće moći s njima postupati pravedno. Ta dva dodatna značenja su *naṣṣ*, jer su vidljiva, očigledna, a uz to su i glavna svrha ajeta. Dokazi za takvu tvrdnju su sljedeći:

1- Časni Kur'ān je spomenuo prvi broj, zatim sljedeći, pa sljedeći, pa je rekao: “A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa jednom...” (*fe in ḥiftum en lā ta'dilū fe vāhidet^{en}*). Očigledno je da je broj važan i da je fokus na njemu, jer je kazano: “A ako strahujete [...], onda samo sa jednom...”

2- Ḥasan i Ḍaḥḥāk su kazali da je ovaj ajet derogirao praksu iz vremena *džahilijeta* i sa početka islama, kada su muškarci mogli vjenčati slobodnih žena koliko hoće, bez ograničenja, pa je ovaj ajet dozvolu sveo na četiri supruge.³⁸

3- Zakonitost braka bila je poznata prije objave ovog ajeta. To je bilo poznato iz drugih ajeta i iz Poslanikove, s.a.v.s., prakse. Međutim, broj nije bio poznat, a jedno od fikhskih pravila (*kavā'id*

³⁴ Može se primijetiti da postoje izuzeci. Neki razvedeni nisu obuhvaćeni ovim zakonskim propisom i njihov period čekanja (*'iddet*) je kraći. (Vidi: Ibn Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur'ān el-'aẓīm*, I:363)

³⁵ Ibn Keṭīr, *Tefsīru-l-Kur'ān el-'aẓīm*, I:363-364.

³⁶ Postoji realna mogućnost da se ova dozvola odnosi samo na brak sa udovicama koje imaju malu djecu, jer ajeti govore o siročadi.

³⁷ En-Nisā', 3.

³⁸ Ṭaberī, *Džāmi'u-l-bejān 'an te'vīli āji-l-Kur'ān*, VII:532; Qurtubī, *El-Džāmi' li aḥkāmī-l-Kur'ān*, V:12.

fikhijje) kaže: “Uspostavljanje (novog značenja) ima prednost nad potvrdom (postojećeg značenja)“.³⁹

d) Časni Kur’ān kaže: “O Vjerovjesniče! Kad budete razvodili žene, tad ih razvodite u ‘*iddetu* njihovom, i računajte ‘*iddet*.”⁴⁰

Ovaj ajet nosi u sebi očigledne, vidljive upute muslimanima da kod razvoda ne koriste više od jednog *talaqa*. Taj pravni propis (*hukm*) izveden je iz vidljivog (*zāhir*) značenja. S obzirom da to značenje nije glavna svrha ajeta, ono se smatra *zāhir* značenjem.

Ovaj ajet daje još jedno vidljivo značenje, koje objašnjava zakonsko vrijeme za razvod braka (tad ih razvodite u ‘*iddetu* njihovom, i računajte ‘*iddet*)⁴¹. Ovo značenje predstavlja povod objave navedenog ajeta. U skladu s tim, to značenje je *našš*, jer je povod objave (*sebebi-nuzūl*) povećao jasnoću teksta. Navedeno dodatno značenje je došlo od Zakonodavca, a ne iz samog iskaza.

Ako se napravi usporedba između *zāhir*-a i *našš*-a, postaje očito da su oboje indicirani vidljivim, očiglednim značenjem, ali *našš* ima dodatno značenje koje povećava njegovu jasnoću i vjerovatnoću. To dodatno značenje je, ustvari, povod za objavu ajeta (*sebebi-nuzūl*). Prema tome, *našš* je objavljen za to značenje (*sīqa li dālīke-l-mā’nā*), a njegova indikacija predstavlja osnovnu svrhu i namjenu teksta.

³⁹ Vidi: Isnevī, *Et-Temhīd*, str.167; Sujūṭī, *El-Ešbāh ven-nezā’ir*, str. 135; Ibn Nudžejm, *El-Ešbāh ven-nezā’ir*, str. 149.

⁴⁰ Eṭ-Ṭalāq, 1.

⁴¹ Dokaz da je ovaj ajet objavljen kako bi se objasnilo zakonsko vrijeme za razvod braka je hadis u kojem je Poslanik, s.a.v.s., rekao Omeru ibn el-Ḥaṭṭābu: “Naredi mu (tj. svome sinu `Abdullāhu b. Omeru, koji se razveo od svoje supruge dok je imala mjesječnicu) da je vrati nazad i ostane s njom dok ne bude čista, a zatim sačeka dok ne dobije sljedeću mjesječnicu i postane ponovo čista, pri čemu, ako želi da ostane s njom može to učiniti, a ako želi da se razvede od nje, može se razvesti prije nego što stupi s njom u intimni odnos; a to je rok koji je Allah odredio za žene koje će da se razvedu.” (Buḥārī, *El-Džāmi’ eš-šahiḥ*, VI:163, 68:1)

Pravna snaga (*naṣṣ-a*) vidljivog značenja koje predstavlja osnovnu svrhu objave zakonodavnog teksta

Stroga je dužnost (*vāḍžib*) pridržavati se značenja i indikacija koje pruža *naṣṣ* sve dok drugi pouzdani dokaz ne bude dokazivao suprotno⁴².

Zaključak

Na osnovu prethodnih opservacija i analiza može se zaključiti da su učenjaci Hanefijskog mezheba imali prilično jedinstven pristup jasnom značenju zakonodavnog teksta (*vāḍih*), kao i u pogledu njegove kategorizacije, kada su takvu vrstu zakonodavnog teksta podijelili u četiri kategorije: *zāhir*, *naṣṣ*, *mufesser* i *muḥkem*. Iz primjera za *zāhir* i *naṣṣ* primijetan je jasan stav u pogledu te dvije kategorije u smislu da je vrlo lahko napraviti distinkciju među njima i, shodno tome, kvalitetnije i svrsishodnije koristiti ih u procesu deriviranja pravnih normi iz zakonodavnih tekstova (*idžtihadu*). U procesu *idžtihada* navedene indikacije mogu se koristiti bilo pojedinačno bilo u kombinaciji s drugim indikacijama, i na osnovu njih može se tumačiti zakonodavni tekst. Prema učenjacima Hanefijske pravne škole, navedene indikacije daju tekstu ispravna značenja, koja se smatraju definitivnim sve dok se ne pojavi validan dokaz koji sugerira drugačije značenje. Prema tome, šerijatskopравни propisi utemeljeni na tim značenjima i na takvim indikacijama smatraju se obavezujući za sljedbenike dini-islama.

Literatura

- Bādšāh, M. A. (bez godine izdanja). *Tejsīrut-Taḥrīr*, (bez izdavača i mjesta izdanja).
- Bezdevī, ‘A. M. (bez godine izdanja). *Uṣūlu Fahri-l-islām el-Bezdevī*, štampano na marginama *Kešfu-l-esrār ‘an uṣūli Fahri-l-islām el-Bezdevī*, Dāru-l-kitāb el-islāmī, Kairo.
- Buḥārī, ‘A. ‘A. (bez godine izdanja). *Kešfu-l-esrār ‘an uṣūli Fahri-l-islām el-Bezdevī*, Dāru-l-kitāb el-islāmī, Kairo.

⁴² Vidi: Bezdevī, *Uṣūlu-l-Bezdevī*, I:48; Neseḫī, *Kešfu-l-esrār*, I:207.

- Buḥārī, ‘A. I. (bez godine izdanja). *El-Džāmi‘u eš-šahīḥ*, El-Mektebe el-islāmijje, Istanbul, Turska.
- Debbūsī, A. U. (bez godine izdanja). *El-Esrār fī-l-uṣūli ve-l-furū‘i fī taqvimī edilletiš-šer‘i*, Kairo, Egipat.
- Handžić, M. (1999). Izabrana djela Mehmeda Handžića (Studije iz šeriatskog prava, Knjiga 5), Ogljedalo, Sarajevo.
- Ibn Emīri-l-Ḥādždž, M. (1983). *El-Taqrīr vet-taḥbīr*, Dāru-l-kutub el-‘ilmijje, drugo izdanje, El-Maṭbe‘a el-‘Uṭmānijje, Egipat.
- Ibn Keṭīr, ‘I. (1414. H./1994). *Tefsīru-l-Kur‘ān el-‘aẓīm*, Revival of Islamic Heritage Society, Kuvajt.
- Ibn Nudžejm, Z. I. (1387/1968) *El-Ešbāḥ ven-nezā‘ir*, Mu‘essesetu-l-Ḥalebī, Kairo.
- Isnevī, J. ‘A. (1404/1984). *Et-Temhīd fī taḥrīdži-l-furū‘i ‘ale-l-uṣūl*, Pripremio dr. Muḥammed Ḥusejn Hīto, treće izdanje, Mu‘essesetur-risāle, Bejrut, Libanon.
- Lubnānī, S. R. (1406/1986). *Šerḥu-l-Medželle*, treće izdanje., Dāru ihjā‘it-turātī-l-‘arebī, Bejrut, Libanon.
- Medžme‘a-l-lugati el-‘arebijeti, *El-Mu‘džem el-vesīṭ*, Dāru ihjā‘it-turātī el-‘arebī, II izdanje, Kairo, 1380/1960.
- Mejhevī, M. J. A. S. (1406/1986.). *Šerḥu Nūri-l-envār ‘ale-l-Menār*, štampan na marginama *Kešfu-l-esrār šerḥu-l-mušannifi ‘ale-l-Menār*, 2 toma., I izdanje., Dāru-l-Bāz, Mekka.
- Muftić, T. (2004). *Arapsko-bosanski rječnik*, Kalem, Sarajevo.
- Qurṭubī, M. (bez godine izdanja). *El-Džāmi‘ li aḥkāmī-l-Kur‘ān*, Dāru-l-kitāb el-‘arebī, (bez mjesta izdanja).
- Seraḥsī, M. (bez godine izdanja). *Uṣūlus-Seraḥsī*, Dāru-l-ma‘rife, Bejrut, Libanon.
- Sujūtī, J. A. (bez godine izdanja). *El-Ešbāḥ ven-nezā‘ir*, Maṭba‘atu Muṣṭafā Muḥammed, Egipat.
- Ṭaberī, M. (1329. H.). *Džāmi‘u-l-bejān ‘an tefsīri āji-l-Kur‘ān*, Maṭba‘atu Bulāq, Egipat.
- Ṭabrīzī, M. ‘A. (1399/1979.) *Miškātu-l-mešābīḥ*, Izdanje Muḥammeda Nāšīruddīna el-Elbānija, 3 toma, II

Professional paper

THE HANAFI APPROACH TO THE CLEAR (WĀḌIḤ) WORDS OF THE LEGISLATIVE TEXT (ZĀHIR AND NAṢṢ)

Šukrija Ramić, PhD

Abstract

This paper elaborates on how the scholars of the Hanafi School of Law theoretically considered the clear meaning of the legislative text (*wāḍiḥ*) and how the Hanafis categorized it. Out of the four categories: *zāhir*, *naṣṣ*, *mufassar* and *muḥkem*, this paper deals with the first two. Naming examples, the paper presents the use of these categories in the Hanafi scholars' *ijtihād* and shows the results of their understanding of the issue. At the beginning of the paper, the discipline of linguistics in *Uṣūlu-l-fiqh* is briefly explained, and then the linguistic and terminological definition of the concepts of *zāhir* and *naṣṣ* in the Hanafi School of Law is presented. The use of *zāhir* and *naṣṣ* as well as the understanding of their indication in the Hanafi School of Law are clarified through examples. At the end, the value of the indications of *zāhir* and *naṣṣ* and their legal force in *ijtihād* are explained.

Keywords: Hanafi scholars, *ḥadīth*, legislative text, clear meaning (*wāḍiḥ*), visible, obvious meaning (*zāhir*), explicit meaning (*naṣṣ*), legal reasoning (*ijtihād*).

أ.د. شكري راميتش، كلية التربية الإسلامية - جامعة زنييتسا

المنهج الحنفي للمعنى الواضح للنص التشريعي (الظاهر والنص) الملخص

توضح هذه الورقة الفهم النظري لعلماء المذهب الحنفي في ما يتعلق بالمعنى الواضح للنص التشريعي (الواضح) وتصنيفه من قبل الحنفية إلى الأنواع الأربعة: الظاهر، والنص، والمفسر، والمحكم. تتناول هذه الورقة النوعين الأولين. وتعرض الورقة، من خلال الأمثلة، استخدامات لكال أنواع في اجتهاد علماء الحنفية وتبين نتائج فهمهم للموضوع. في بداية البحث، تم شرح المسائل اللغوية في علم أصول الفقه بإيجاز، ثم تم عرض التعريف اللغوي والاصطلاحي لمفاهيم الظاهر والنص في المذهب الحنفي. ثم تم توضيح استخدام الظاهر والنص في عملية الاجتهاد من خلال الأمثلة، وكذلك فهم دلالتهما في المذهب الحنفي. وفي النهاية تم توضيح قيمة دلائل الظاهر والنص وقوتها الشرعية في الاجتهاد.

الكلمات الأساسية: فقهاء الحنفية، الحديث، النص التشريعي، المعنى الواضح (الواضح)، الظاهر، المعنى الصريح (النص)، الاجتهاد.